

ANALIZA DETERMINANTI ODAZIVA U ANKETNOM ISTRAŽIVANJU EUROPSKE STUDIJE VRIJEDNOSTI

Ivan RIMAC, Lea ZOREC, Jelena OGRESTA
Pravni fakultet, Zagreb

UDK: 316.752(497.5)
303.62:316

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 14. 12. 2009.

Po korelacijskom modelu multiple regresijske analize podataka o karakteristikama postupka uzorkovanja na terenu, karakteristikama anketnoga postupka, obilježjima anketara, naselja u kojima je provedeno anketiranje i karakteristikama kontakta i ispitanika analizirano je ponašanje 139 anketara u istraživanju Europske studije vrijednosti u Hrvatskoj. Utvrđeno je da su ključni prediktori ukupnog odaziva na anketno istraživanje karakteristike dostupnosti ispitanika, koje su kombinacija demografskih karakteristika, i karakteristika kontakta. Kao značajni prediktori pokazali su se i deskriptori odstupanja od procedure unutar kojih se mogu prepoznati utilitarna ponašanja anketara kojima se nastoje maksimalizirati financijski efekti. Stoga bi za efikasnije upravljanje procesom anketiranja u realnim uvjetima trebalo razraditi adekvatan financijsko-motivacijski model kojim bi se smanjila takva praksa. Ostale karakteristike tek u manjoj mjeri ili nimalo ne pridonose determinaciji varijance odaziva na anketno istraživanje.

Ključne riječi: anketni odaziv, procedura anketnog istraživanja

✉ Ivan Rimac, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada, Nazorova 51, 10 000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: ivan.rimac@pravo.hr

Anketno istraživanje u društvenim znanostima gotovo da je sinonim za kvantitativno istraživanje u kojem se nastoje odrediti parametri populacije na probabilističkom uzorku. Iako su i druge kvantitativne metode – mjerenje testovima, kvantitativno opažanje ili eksperiment – primjerene toj svrsi, zbog odlika kojima se realizacija takvih postupaka teško može pri-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 47-67

RIMAC, I., ZOREC, L.,
OGRESTA, J.:
ANALIZA...

mijeniti na procjene velikih populacija, te se metode uglavnom rabe u druge svrhe. Metoda ankete, osim organizacijskih prednosti, ima i drugih osobitosti. Moguće je upotrijebiti više istraživačkih pristupa istodobno – samoprocjene ispitanika posredovane pitanjima postavljenima ispitaniku svojstvene intervjuu ili upitnicima ličnosti, skale procjena ili liste označavanja posuđene iz metode opažanja, uvide u objektivne činjenice karakteristične za nenametljive istraživačke pristupe ili zadatke dostignuća tipične za mjerenje sposobnosti; skupljati više vrsta informacija – demografska obilježja, karakteristike društvenog i fizičkog okruženja, opise ponašanja ili mjerenje mišljenja i stavova (Milas, 2005., 396). Dodatna je prednost relativno raširena strategija upotrebe raznih komunikacijskih kanala kao osnove za razradbu pojedinih tehnika anketnog istraživanja – anketa u izravnom kontaktu licem-u-lice, telefonska anketa, poštanska anketa, internetska anketa, anketa e-poštom samo su neke od realizacija kojima je anketno istraživanje prilagođeno.

Evidentno bogatstvo pristupa i tehnika realizacije, mogućnost triangulacije ili operacionalizacija koje se koriste raznorodnim izvorima podataka jesu nedovoljno iskorištene prednosti metode koje se uglavnom nedovoljno primjenjuju zbog složenosti pristupa standardizaciji postupaka mjerenja u kojima bi se edukacija anketara, suradnika u istraživanju, u znatnoj mjeri proširila na učenje metodologije istraživanja društvenih znanosti. Stoga se anketno istraživanje uglavnom koristi metodama samoprocjene ispitanika, postavljanjem anketnih pitanja da bi se opisali neki aspekti mjerene populacije, i to na uzorcima koji omogućuju kasniju generalizaciju nalaza istraživanja na ciljanu populaciju (Milas, 2005.).

Upotreba anketne metode radi procjene parametara populacije u velikoj se mjeri vezuje uz istraživanja javnoga mišljenja (Lamza-Posavec, 1995.). Razlog poistovjećivanja anketnoga prikupljanja podataka na uzorku, u svrhu procjene populacije s istraživanjem javnoga mišljenja, dvojak je: (1) anketna je metoda kao kvantitativni istraživački postupak prvi put primijenjena u istraživanjima javnoga mišljenja i (2) unutar područja mjerenja javnoga mišljenja postoji mogućnost kriterijske validacije postupaka upotrijebljenih u anketnom istraživanju kroz usporedbu rezultata istraživanja s ishodom izbora, pa je stoga ovo područje istraživanja uzeto kao poligon za unapređenje metodologije istraživanja. Iako postoje neke ograde oko valjanosti izbornih rezultata za validaciju predizbornih istraživanja, u pogledu različitosti čina glasanja od izjašnjavanja u anketi te vremenskog odmaka između mjerenja javnoga mišljenja i izbora (Lamza-Posavec, 1995.), izborni rezultati bili su i ostali stalan poticaj za unapređenje postupaka anketnog

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 47-67

RIMAC, I., ZOREC, L.,
OGRESTA, J.:
ANALIZA...

istraživanja i u sferi operacionalizacije mjernih postupaka i u pogledu tehnika odabira uzorka istraživanja. No gledano kroz povijest javnoga mišljenja, autori ovoga teksta uočavaju tri faze u kojima se razlozi odstupanja rezultata istraživanja vezuju uz razne izvore pristranosti. U prvoj fazi primjene ankete u istraživanjima javnoga mišljenja do 1950-ih godina pogreške u prognozi izbornih rezultata vezuju se uz pogreške u strategiji uzorkovanja. Stoga se u tom razdoblju može pratiti tranzicija od neprobabilističkih strategija prigodnog, zatim kvotnog uzorkovanja prema probabilističkim tehnikama uzorkovanja (Lamza-Posavec, 1995.). Druga faza, od početka 1960-ih godina do sredine 1970-ih obilježena je Converseovom "minimalističkom hipotezom" (Campbell i drugi, 1960.; Converse, 1964., 1970.), prema kojoj je upitno koliko je predmet istraživanja konsolidiran u svijesti ispitanika. Prema Converseovu mišljenju, istraživanje javnoga mišljenja potiče ispitivane osobe da se izjašnjavaju o svojim političkim preferencijama, iako te osobe u većini slučajeva nemaju jasno definirane i izgrađene političke stavove. Stoga postupak mjerenja javnoga mišljenja uglavnom pokušava izmjeriti nepostojeće stavove, koji se mijenjaju pod utjecajem minornih varijacija u formulaciji anketnih pitanja, dok je ishod izbora uglavnom rezultanta većinom iracionalnih komponenti odabira. Metodologijski odgovor bila je povećana pozornost u formulaciji anketnih pitanja, i to i u pogledu nesugestivnosti i po približavanju mjernih postupaka realnoj situaciji izbora. Drugi smjer napretka metodologije sastojao se u višestrukim operacionalizacijama koje su omogućavale procjenu pouzdanosti mjerenja. No osim očitoga napretka u metodama mjerenja, tijekom rasprave o "minimalističkoj hipotezi" utihnuo je jer su iduća istraživanja pokazala da se empirijski nalazi s kraja 1950-ih i početka 1960-ih godina nisu potvrdili u kasnijem razdoblju, u kojem je došlo do veće politizacije građana izazvanih aktivnijim odnosom prema politici te veće participacije u neinstitucionalnim oblicima političkoga djelovanja (Nie i drugi, 1979.), što je utjecalo na veću informiranost građana o političkim pitanjima, pa stoga i stabilniji predmet mjerenja u istraživanjima javnoga mišljenja.

Treća faza, koja počinje na početku 1980-ih godina, mogla bi se prepoznati po većoj diverzifikaciji metodoloških interesa, u kojoj se u istraživanju javnoga mišljenja žarište interesa ponovo premješta na elemente postupka uzorkovanja, ali se sada veća pozornost posvećuje problemima smanjenog odaziva ispitanika kojima se ponovo dolazi do problema nedovoljne pokrivenosti u procesu uzorkovanja (Sharp, 1985.; Yu & Cooper, 1983.; Schleifer, 1986.). Sociologijska istraživanja u većoj se mjeri do kraja 20. stoljeća bave problemima invarijantnosti u multinacionalnim istraživanjima (Steenkamp & Ba-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 47-67

RIMAC, I., ZOREC, L.,
OGRESTA, J.:
ANALIZA...

umgartner, 1998.; Vandenberg & Lance, 2000.), nastojeći razviti strategije provjere valjanosti mjera nastalih primjenom istih mjernih postupaka u višenacionalnim istraživanjima, a problemu neodaziva posvetila se tek u prvom desetljeću XXI. stoljeća (Phillipens & Billiet, 2004.).

Problem neodaziva u anketnom istraživanju uglavnom je u ranijim fazama razvoja metode bio zanemarivan iz tri razloga: (1) neodaziv je bio malen, pa se stoga moglo pretpostaviti da je njegov utjecaj na eksternu valjanost anketne metode malen, (2) nije postojao odgovarajući teorijsko-metrijski model kojim bi se ovaj problem primjereno tretirao i (3) istraživačke strategije kojima bi se mogao zahvatiti neodaziv uglavnom su se kosile s etikom istraživanja, pa zbog poštovanja volje ispitanika nisu dopuštale jače zadiranje u srž problema.

Istraživanja neodaziva u anketnom istraživanju uglavnom su stoga dijelila nejasnu i nedovoljno strukturiranu istraživačku paradigmu u kojoj nije bilo dominantnoga pristupa. Tipično korelacijska metoda, kojoj anketno istraživanje pripada, gotovo je neprimjenjiva u analizi problema neodaziva, pa su istraživanja neodaziva uglavnom usmjerena na: (1) kvalitativne studije nerespondenata, (2) analizu informacija iz okvira uzorkovanja u kojima se traže karakteristike onih koji su odbili sudjelovati u istraživanju, (3) pokušaje da se od drugih iz okoline nerespondenata doznaju barem neke informacije, (4) komparaciju karakteristika ispitanika prema rednom broju pokušaja kontakta – u slučajevima u kojima je bilo više pokušaja da se uspostavi kontakt s ispitanikom, (5) komparacije demografskih karakteristika i brojnosti demografskih agregata u istraživačkom uzorku i u podacima popisa stanovništva i (6) analizama karakteristika osoba koje napuštaju panel-uzorke u ponovljenim mjerenjima (Groves, 1989.). Navedeni pristupi zasnivaju li se na podacima koji ne proizlaze iz anketnog istraživanja, uglavnom operiraju s vrlo malo informacija koje su upitne valjanosti za ovu svrhu, dok ako operiraju unutrašnjim podacima, uglavnom kolidiraju s pokušajima da se umanje uobičajeni problemi s pogreškom ili pristranošću u anketnom istraživanju. Stoga su istraživanja *nonresponsa* uglavnom zamagljena uobičajenim tehnikama supstitucije ispitanika u slučaju odbijanja, modelima upravljanja i plaćanja anketara ili metodama kalibracije/poststratifikacije uzorka kojima se nastoje ispraviti uobičajena odstupanja od populacijskih parametara. S druge strane, kvalitativno zahvaćanje razloga odbijanja i karakteristika nerespondenata uglavnom se svodi na usputne komentare anketara koji se ne mogu poistovjetiti s dubinom kvalitativnoga pristupa zbog usmjerenosti na realizaciju anketnog istraživanja, a ne na dubinski kvalitativni pristup nonrespondentu.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 47-67

RIMAC, I., ZOREC, L.,
OGRESTA, J.:
ANALIZA...

U tom kontekstu, istraživački rezultati uglavnom su plodonosniji za početne faze procesa provođenja anketnoga postupka, kao što su analize u koje doba dana ili u kojem je danu u tjednu postignut veći odaziv (Weeks & drugi, 1980.; Weber & Burt, 1972.; Groves & Robinson, 1982.) ili u koje su doba dana potencijalni ispitanici kod kuće (Hill, 1978.), odstupanja od demografske strukture očekivane prema okviru uzorkovanja ili popisu stanovništva (Cobb & drugi, 1957.; Herzog & Rodgers, 1988.). Osim toga, eksperimentalno su testirani efekti pisama u kojima se najavljuje istraživanje (Cannell & drugi, 1965.; Brunner & Carroll, 1969.; Ferber & Sudman, 1974.), efekti različita sadržaja pisama najave (Slocum & drugi, 1956.), provjeravana je učestalost čitanja pisama najave (Cannell & drugi, 1965.), varijacije u tekstu predstavljanja anketara (O'Neil, 1979.; Dillman & drugi, 1976.) ili efekti plaćanja ispitanika (Chromy & Horvitz, 1978.). Ukupno gledano, istraživanja *nonresponsa* u osnovi su jedino potvrdila da ih je nemoguće provoditi unutar redovitih anketnih istraživanja, nego ona uglavnom zahtijevaju posebno oblikovane istraživačke nacрте. S druge strane, nalazi tih istraživanja pokazali su se tek djelomično upotrebljivima za istraživačku praksu, jer je tehnike povećanja odaziva nemoguće selektivno primijeniti samo na nerespondente (dok primjena na sve izrazito poskupljuje istraživanje), pa su mjere uglavnom usmjerene na pogrešku nepokrivanja u uzorkovanju, dok je neodređen njihov utjecaj na pogrešku mjerenja ili valjanost rezultata (u vidu uključivanja osoba koje su manje voljne na ispunjavanje zahtjeva istraživačkog postupka); i konačno, slaba eksterna valjanost specifičnih studija *nonresponsa* uglavnom je rezultirala manjkom strategija koje bi se mogle primijeniti u treningu anketara, jer su modeli ponašanja u anketnoj situaciji zahtijevali diferencirani pristup ispitaniku, za koji nije bilo dovoljno informacija u prvom kontaktu s ispitanikom. Stoga bi se dosadašnje istraživačke paradigme uglavnom mogle ocijeniti kao nedovoljno djelotvorne za sustavnije modeliranje anketnoga procesa.

Zato je okvir istraživanja *nonresponsa* potrebno uklopiti u samoevaluacijske procedure provođena redovitih anketnih istraživanja – i zbog povećanja vanjske valjanosti i zbog testiranja realnih utjecaja na proces. Takav je pristup u istraživanjima koja su provođena u sklopu programa *European Social Survey* (Phillipens & Billiet, 2004.) i u osnovi slijedi ideju da je za realno sagledavanje determinanti neodaziva u anketnom istraživanju potrebno provesti istraživanje u uvjetima u kojima strategije neprobabilističkog uzorkovanja i ostali elementi provedbe istraživanja neće interferirati s promatranim problemom i unositi dodatne elemente nevaljanosti koji će zamagliti sliku promatranoga problema.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 47-67

RIMAC, I., ZOREC, L.,
OGRESTA, J.:
ANALIZA...

Istraživanja ovoga problema u Hrvatskoj dijele iste konceptualne poteškoće kao i istraživanja u svijetu, ali su sva striktno povezana s realnim istraživanjima. Početni interes usmjeren je na eksternu valjanost istraživanja javnoga mišljenja metodom usmene ankete i mogućnosti prognoze izbornih rezultata na osnovi vjerojatnih glasača (Lamza, 1992.; Lamza-Posavec, 1995.). Kasnije se interes širi na karakteristike neizjašnjenih u istraživanjima javnoga mišljenja (Lamza Posavec & Rimac, 1997.), učestalost odbijanja i osnovne karakteristike onih koji odbijaju sudjelovanje u anketnim istraživanjima javnoga mišljenja u izravnom kontaktu (Lamza Posavec, 1997.) i telefonskoj anketi (Bagić, 2004.) te procjenu razloga i utjecaja na valjanost predizbornih prognoza izbora. Osim toga, pojavljuju se i izdvojene analize utjecaja parametara dužine ankete na odaziv (Galešić, 2003.), procjenu razloga prihvatanja i odbijanja sudjelovanja u anketnom istraživanju s pozicija teorije prosocijalnoga ponašanja (Šoša & Milas, 2008.). Možda je najdalje u traženju determinanti valjanosti anketnih istraživanja otišla analiza valjanosti izlaznih anketa u kojoj su Bagić i Lamza Posavec (2008.) napravili pregled svih kritičnih elemenata u anketnom postupku koji bi mogli utjecati na valjanost ove specifične metode.

CILJ

Cilj je analize utvrditi koje odrednice utječu na odaziv ispitanika na sudjelovanje u anketnom istraživanju na području mjerenja vrijednosti i socijalnih stavova.

HIPOTEZE

H1: Varijacije osobnih karakteristika anketara pridonose objašnjenju varijacija odaziva u anketnom istraživanju.

H2: Varijacije obilježja lokacije anketiranja pridonose objašnjenju varijacija odaziva u anketnom istraživanju.

H3: Varijacije karakteristika ispitanika pridonose objašnjenju varijacija odaziva u anketnom istraživanju.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Kao empirijski podaci za ovu analizu poslužili su kontrolni podaci o kontaktima s ispitanicima i informacije dostupne iz sekundarnih izvora u sklopu provođenja 4. vala istraživanja Europske studije vrijednosti (*European Values Study – EVS*) u Hrvatskoj. Europska studija vrijednosti komparativni je međunarodni projekt u kojem se ispituju vrijednosti stanovnika europskih zemalja da bi se usporedili empirijski nalazi među zemljama i dobile usporedbe u vremenu. Provodi se od 1981. u razmacima od 9 do 10 godina.

Sudionici

Ciljna populacija istraživanja jesu svi stanovnici Hrvatske od 18 ili više godina u trenutku provođenja istraživanja, bez obzira na njihov status državljanstva. Iz populacije su isključene osobe koje kao stalno mjesto boravka imaju instituciju, bilo da je riječ o zdravstvenoj ustanovi ili instituciji koja okuplja pojedince iz socijalnih ili drugih razloga.

Uzorak istraživanja slijedio je odrednice probabilističkog uzorkovanja, u kojem se može pratiti vjerojatnosti izbora u uzorak istraživanja. Uzorak je konstruiran kao troetapni probabilistički uzorak stanovnika Hrvatske starijih od 18 godina.

Prva etapa uzorkovanja rabila je za jedinice uzorkovanja naselja definirana Popisom stanovništva RH iz 2001., a provedena je metodom kumulativnih veličina (*cumulative size method*). U prvoj etapi izabrano je 130 lokacija anketiranja, s mogućnošću izbora većega broja lokacija u većim naseljima. U primjeni ove metode provedena je implicitna stratifikacija teritorijalnih jedinica grupiranjem/redanjem popisa po županijama i veličini naselja. Ova etapa uzorkovanja nije narušila jednakost vjerojatnosti izbora krajnjih jedinica istraživanja, jer je vjerojatnost izbora pojedinoga naselja bila razmjerna broju odraslih stanovnika toga naselja.

Druga etapa uzorkovanja sastojala se u slučajnom izboru kućanstava u kojima će biti provedeno anketiranje (kućanstva su definirana kao stambene jedinice – *dwellings* – bez obzira na to koliko obitelji živi u toj stambenoj jedinici). Izbor je proveden metodom slučajnoga hoda (*random walk*), u kojoj je početna točka birana slučajnim izborom iz telefonskog imenika stacionarne telefonske mreže, a zatim se daljnji izbor odvijao odbrojavanjem po deset stambenih jedinica od početne stambene jedinice. Ukupno je birano 20 stambenih jedinica po lokaciji anketiranja, s time da stambena jedinica odabrana kao početna nije uključena u izbor (čime se nastojala ukloniti pristranost izbora prve stambene jedinice zbog upotrebe telefonskog imenika). U izboru se moglo odabrati više stambenih jedinica s iste adrese, ako je na istom kućnom broju postojalo više od 10 stambenih jedinica. Ni ova etapa izbora nije narušila jednakost vjerojatnosti izbora u uzorak sekundarnih jedinica uzorkovanja.

Treća etapa sastojala se u slučajnom izboru, metodom zadnjega rođendana jednog od ukućana među ukućanima starijim od 18 godina u izabranoj stambenoj jedinici. Obuhvaćeni su bili svi ukućani koji trajno žive ili su prijavljeni u odabranoj stambenoj jedinici. U ovoj etapi dolazi do promjenjive vjerojatnosti izbora ispitanika u uzorak zbog različita broja osoba u stambenim jedinicama, pa je ta vjerojatnost kasnije korigirana primjenom utežavanja prema dizajnu u kojem je

svaki ispitanik dobio ponder koji je recipročne vrijednosti broju ukućana podobnih za izbor u uzorak u toj stambenoj jedinici.

Mjerni instrumenti

U istraživanju je, osim glavnog istraživačkog instrumenta koji se sastoji od 141 pitanja (377 varijabli), upotrijebljen niz dodatnih istraživačkih instrumenata kojima se prate parametri izvedbe anketnog istraživanja: Obrazac za izbor ispitanika *random walk* metodom služio je evidenciji realizacije uzorka i kontroli provođenja druge etape uzorkovanja, Obrazac za kontakt s ispitanikom (4 puta po 11 pitanja i podaci o rođendanima svih ukućana; vidjeti Prilog A) upotrijebljen je za registraciju karakteristika pokušaja kontakta s odabranim kućanstvom i kontrolu provođenja treće etape uzorkovanja, dok su kontrolni zapisi baze podataka o vođenju terenskoga dijela istraživanja i Upitnik o karakteristikama anketara te podaci iz okvira uzorkovanja prve etape uzorkovanja poslužili kao dodatni podaci za upotpunjavanje ove analize.

Postupak istraživanja

Ukupni izbor od 2600 možebitnih ispitanika (po etapama uzorkovanja $130 \times 20 \times 1$), kombinacijom studijskog (1. etapa) i terenskog (2. i 3. etapa) uzorkovanja, smatran je utvrđenim skupom izabranih elemenata uzorka za koje je poznata vjerojatnost izbora u uzorak. Druga etapa uzorkovanja odijeljena je od procesa anketiranja tako što je od anketara zahtijevano da u prvom obilasku lokacije anketiranja, dan prije početka anketiranja, formiraju popis odabranih kućanstava *random walk* metodom, u poštanski sandučić ubace pismo s obavijesti o istraživanju i da popunjeni Obrazac za izbor ispitanika *random walk* metodom dostave voditeljima istraživanja prije početka anketiranja. Time se nastojalo spriječiti anketare da naknadnim mijenjanjem liste odabranih kućanstava uspostave supstituciju odbijanja drugim kućanstvom koje nije bilo izabrano u uzorak.

Anketar je u procesu anketiranja trebao pokušati kontakt s ispitanikom najmanje 4 puta u slučaju da u prethodnim pokušajima nije uspio obaviti anketiranje i nije eksplicitno odbijen. Prvi od kontakata morao je biti posjet kućanstvu, dok su ostali mogli biti ostvareni i telefonom ako ga je anketar dobio od nekoga člana kućanstva. Pokušaji su trebali biti u različito doba dana, trebalo je kombinirati radne dane i vikend te se pokušati dogovoriti oko termina anketiranja u izravnom kontaktu s osobom odabranom po metodi zadnjega rođendana. Informacije o karakteristikama pokušaja kontakta, kao i informacije potrebne za kontrolu primjene metode zadnjega rođendana, bilježene su u Obrazac za kontakt s ispitanikom.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 47-67

RIMAC, I., ZOREC, L.,
OGRESTA, J.:
ANALIZA...

Svi su anketari instruirani o načinu provođenja terenskoga prikupljanja podataka, ali se instruiranje provodilo na više načina: grupno za veće skupine anketara, a individualno u izravnom kontaktu ili u telefonskom razgovoru.

Anketari su bili plaćeni po učinku prema broju uspješno obavljenih anketa bez obzira na broj pokušaja kontakta. Anketarima se ukupna moguća zarada smanjivala sa svakim odbijanjem sudjelovanja u anketi, tako da su od početnih 20 kućanstava, zbog prosječnog odaziva od 60,11 posto, ukupno obavili i bili plaćeni otprilike za 12 anketa. Anketari su unaprijed bili upoznati s modelom plaćanja i upozoreni na to da je očekivani odaziv u istraživanju oko 60 posto. Lokacije na kojima je odaziv na anketu bio manji od 20 posto ponavljane su tako da se pristupilo ponovnom uzorkovanju druge i treće etape s novom početnom točkom te anketiranju s novim anketarom kao da prethodnoga pokušaja nije ni bilo.

Kontrola rada anketara provedena je na dvije razine: inspekcijom informacija o provođenju anketiranja sadržanih u Obrascu za izbor ispitanika *random walk* metodom i Obrascu za kontakt s ispitanikom te telefonskim kontaktom s ispitanikom i provjerom osnovnih parametara provođenja ankete. Broj telefonskih provjera obuhvatio je minimalno jednog ispitanika po anketaru, bez obzira na varijabilni stupanj odaziva različitim anketarima. Odbijanja sudjelovanja u anketiranju nisu kontrolirana, nego se smatralo da će nemogućnost supstitucije i ekonomska motivacija anketara imati povoljan učinak na smanjenje odbijanja.

Varijable i statističke analize

U ovom istraživanju upotrijebljen je korelacijski nacrt uz upotrebu multiple regresijske analize, pri čemu su podaci organizirani tako da je entitet u svim analitičkim postupcima bio anketar. Kao kriterijska varijabla upotrijebljeni su pokazatelji o odazivu, tj. o proporciji uspješno obavljenih anketa koje je anketar obavio na pojedinoj lokaciji (broj uspješno obavljenih anketa u odnosu na total od 20 zadanih).

Prediktorske varijable organizirane su prema tipu informacija koje sadržavaju u više blokova. Prvi blok činile su informacije o kršenju procedure u drugoj i trećoj etapi uzorkovanja koje su mogle proizaći iz ponašanja anketara, što je registrirano u varijablama: a) vrijeme rada (broj dana koje je anketar proveo u radu na toj lokaciji); b) odstupanje od *random walk* procedure (dihotomna varijabla, bez odstupanja=0, utvrđeno odstupanje od procedure=1); c) odstupanje od metode zadnjega rođendana (dihotomna varijabla, bez odstupanja=0, utvrđeno odstupanje od procedure=1); d) neispunjavanje obrazaca za kontakt s ispitanikom (dihotomna varijabla, ispunjeni

svi obrasci=0, utvrđeno da neki obrasci manjkaju ili su nepotpuni=1); e) odustajanje od lokacije (dihotomna varijabla, obavio anketiranje po proceduri do kraja=0, odustao prije nego što je po proceduri kontaktirao sve odabrane ispitanike=1).

Za prediktore su uzeti i pokazatelji karakteristika anketara, lokacije anketiranja i karakteristike ispitanika.

(1) Osobne karakteristike anketara mjerene su sljedećim varijablama: a) spol (muško=0, žensko=1); b) godina rođenja anketara; c) stupanj obrazovanja (osnovno=1, srednje strukovno=2, gimnazijsko=3, više ili visoko obrazovanje=4); d) broj godina iskustva u anketiranju; e) poznavanje lokacije anketiranja (ne=0, da=1).

(2) Karakteristike lokacije: a) veličina naselja (razvrstana u osam kategorija prema broju stanovnika naselja u skladu s Popisom stanovništva iz 2001.); b) udio osoba starijih od 60 godina u populaciji naselja (postotak).

(3) Karakteristike kontakta i kontaktiranih osoba: a) ukupan broj posjeta odabranim kućanstvima po anketaru; b) prosječan broj posjeta za realizirane ankete; c) broj anketiranih ispitanika muškoga spola; d) broj anketiranih ispitanika koji su zaposleni; e) broj privremeno odsutnih ispitanika; f) broj osoba prisutnih u kućanstvu; g) broj ispitanika koji žive u samačkim kućanstvima; h) broj anketiranih osoba u dobi od 18 do 34 godine; i) broj anketiranih osoba u dobi od 35 do 64 godine; j) broj anketiranih osoba u dobi od 65 godina ili starijoj; k) broj anketiranih koji su završili osnovnu školu; l) broj anketiranih koji su završili srednju strukovnu školu; m) broj anketiranih koji su završili gimnaziju; n) broj anketiranih koji su završili višu školu ili fakultet.

REZULTATI

Analizu treba početi konstatacijom da je kontrola rada anketara u kontaktu sa slučajno odabranim sudionicima pokazala da su podaci prikupljeni anketiranjem glavnim upitnikom proizašli iz adekvatno provedenoga kontakta s ispitanikom.

No osim osnovne kontrole, u procesu terenske realizacije projekta došlo je do odstupanja koja mogu biti upotrijebljena kao osnovica za analizu procesa provođenja anketnog istraživanja. U terenskoj realizaciji projekta angažirano je 139 anketara. Broj anketara prelazi broj planiranih lokacija zbog ponavljanja anketiranja na lokacijama u kojima je odaziv bio 20 posto ili manji (4 ili manje anketa na 20 odabranih kućanstava) te zbog zamjene anketara koji su odustali novima. Od ukupno 139 angažiranih anketara 31 je odustao prije nego što je pokušao ostvariti propisani broj pokušaja sa svim kućanstvima izabranima u uzorak. Kako je 15 od 130 lokacija ponavljano zbog slabog odaziva, nameće se zaključak da je dio anke-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 47-67

RIMAC, I., ZOREC, L.,
OGRESTA, J.:
ANALIZA...

tara odustao zbog nedovoljne motiviranosti za preuzeti posao, zadovoljavanja postignutim očekivanim odazivom ili potaknut neadekvatnim modelom ekonomskoga motiviranja višekratnih posjeta kućanstvima u kojima nije uspio anketu obaviti prilikom prvoga posjeta.

Drugu skupinu odstupanja čine nepoštovanja utvrđene procedure uzorkovanja koja se provodi na terenu. Od 139 anketara, kod njih 26 naknadno su uočene nepravilnosti u *random walk* proceduri, a kod 31 nepravilnosti u odabiru ispitanika po proceduri zadnjega rođendana. Uz to je kod 56 anketara uočeno nepravilno ili nepotpuno vođenje evidencije o kontaktima s ispitanicima.

U regresijskoj analizi kriterijska varijabla proporcije uspješno obavljenih anketiranja (broj obavljenih anketa u odnosu na total od 20 zadanih) dovedena je u korelacijsku vezu s dihotomnim indikatorima nepoštovanja *random walk* procedure, nepoštovanja procedure zadnjega rođendana, neispunjavanja Obrazaca za kontakt s ispitanikom, odustajanja od anketiranja i varijable duljine anketiranja izražene u danima. Uočljiva je značajna povezanost uspješnosti anketara i s kršenjem procedure zadnjega rođendana i neispunjavanjem informacija o kontaktima s ispitanikom te odustajanja od anketiranja i vremena rada na lokaciji, pri čemu su sve četiri prediktorske varijable statistički značajne. Po magnitudi β -pondera može se zaključiti da je najefikasnija metoda povećanja "odaziva" nepoštivanje procedure odabira ispitanika metodom zadnjega rođendana, koja prosječnu razinu odaziva od 63,88 posto podiže i do prosječno 77,62 posto, te odustajanje od anketiranja, koje relativnu efikasnost anketara može podići sa 63,38 na 79,38 posto. Produljeno vrijeme anketiranja pokazalo se kontraproduktivnim jer smanjuje proporciju uspješnosti, no zbog operacionalizacije ove varijable kroz broj dana od početka do kraja rada nije potpuno jasno je li ovo smanjenje posljedica "gubljenja vremena" na ponovne posjete nedostupnim ispitanicima ili slabijeg angažmana anketara koji nije svaki dan bio prisutan na lokaciji anketiranja. S druge strane, uočena odstupanja od *random walk* procedure nisu povezana s većom efikasnošću anketiranja. Stoga se može zaključiti da je model po kojem anketari pokušavaju uspostaviti efikasnost svog rada povezan s varanjem u proceduri izbora ispitanika u kućanstvima, "uštedama" u radu vezanom za elemente koji se ne plaćaju i skraćivanjem vremena rada bilo ubrzavanjem rada bilo odustajanjem od posla nakon proteka individualno planiranoga vremena rada. Stoga bi za efikasnije upravljanje procesom anketiranja u realnim uvjetima trebalo razraditi adekvatan financijsko-motivacijski model kojim bi se takva praksa smanjila. S druge strane, postupak prethodne verifikacije

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 47-67

RIMAC, I., ZOREC, L.,
OGREŠTA, J.:
ANALIZA...

popisa odabranih kućanstava dao je nezadovoljavajuće rezultate u pogledu odstupanja od procedure, ali je nulta korelacija s odazivom evidentan dokaz da su odstupanja nastala zbog odstupanja realnih uvjeta od uputa (što se može smatrati pogreškom metode), a ne zbog pokušaja da se zaobilaženjem procedure postigne veći odaziv i veća zarada anketara (što bi se smatralo pristranošću metode).

Kriterij: proporcija uspješno anketiranih kućanstava	B	Std. pogreška B	Beta	t	p
Odsječak na ordinati (<i>intercept</i>)	0,661	0,039		16,890	<0,01
Poštivanje "random walk" procedure	0,071	0,059	0,101	1,205	>0,05
Duljina anketiranja u danima	-0,004	0,001	-0,218	-2,786	<0,01
Nepoštovanje procedure zadnjega rodendana	0,432	0,176	0,204	2,456	<0,05
Neispunjavanje Obrazaca za kontakt s ispitanikom	0,028	0,011	0,191	2,442	<0,05
Odstupanje od anketiranja	0,143	0,051	0,217	2,830	<0,01
	R=0,482				
	R ² =0,233 F = 8,068 df1=5 df2=133 P<0,01				

● TABLICA 1
Multipla regresijska analiza proporcije uspješno anketiranih kućanstava prema poštovanju procedure uzorkovanja i trajanju rada te popunjavanju Obrascu za kontakt s ispitanikom

Daljnja analiza nastojala je upotrebom višestupanjskoga multiplog regresijskog modela otkriti koje još determinante pridonose većem ili manjem odazivu u anketnom istraživanju. Kako je u dokumentiranju postupaka terenskoga prikupljanja podataka skupljena velika količina informacija, koja brojnošću premašuje opseg od samo 139 entiteta analize, u postupak regresijske analize izabrani su samo prediktori koji su zadovoljavali dva kriterija: (1) da imaju informativnu vrijednost za proces modeliranja anketnoga postupka te (2) da se ne pokrivaju s drugim sličnim indikatorima iz podskupa kojem pripadaju. U strategiji redukcije konačnoga broja prediktivnih varijabli, osim odbacivanja prekrivajućih varijabli, primijenjen je i postupak redukcije prediktora postupkom faktorske analize na glavne komponente, kojim su, uz primjenu Guttman-Kaiserova kriterija, reducirana obilježja kontakta i obilježja ispitanika na pet faktora.

Faktorskom analizom na glavne komponente reduciran je skup od ukupno 15 indikatora koji su obuhvaćali pokazatelje: ukupan broj kontakata, prosječan broj kontakata za realizirane ankete, broj ispitanika muškoga spola, broj zaposlenih ispitanika, broj privremeno odsutnih ukućana u kontaktima, broj osoba prisutnih u kućanstvu, broj ispitanika koji žive u samačkim kućanstvima, broj ispitanika od 18 do 34 godine, od 35 do 64 godine, od 65 ili više godina te broju ispitanika u 5 kategorija razine obrazovanja. Interpretacijom glavnih komponenti dovedenih u poziciju jednostavne strukture prema *varimax*-kriteriju opisani su:

(vx1) faktor muških zaposlenih ispitanika definiran je linearnom kombinacijom broja ispitanika muškoga spola, broja za-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 47-67

RIMAC, I., ZOREC, L.,
OGRESTA, J.:
ANALIZA...

● **TABLICA 2**
Varimax-struktura
glavnih komponenata
odabranih deskriptora
kontakata i karakteri-
stika osoba koje su
anketirane*

poslenih ispitanika, broja ispitanika od 35 do 64 godine, broja ispitanika koji imaju završenu srednju strukovnu školu te u manjoj mjeri brojem privremeno odsutnih ukućana u kontaktima i brojem ispitanika od 18 do 34 godine;

(vx2) *faktor ispitanika iz staračkih samačkih kućanstava* konstituiraju varijable broja ispitanika od 65 ili više godina, broja privremeno odsutnih ukućana u kontaktima, broja ispitanika koji žive u samačkim kućanstvima, broja ispitanika koji nisu završili osnovnu školu i broja ispitanika koji su završili osnovnu školu;

(vx3) *faktor mladih ispitanika* čini zbroj rezultata u varijabli broja prisutnih ukućana, broja ispitanika od 18 do 34 godine, broja ispitanika sa završenom gimnazijom i u manjoj mjeri broja osoba sa završenom osnovnom školom;

(vx4) *faktor visokoobrazovanih ispitanika* čine varijable broja ispitanika s višom ili visokom naobrazbom, broj privremeno odsutnih ukućana u kontaktima, broj zaposlenih ispitanika, u manjoj mjeri broj ispitanika sa završenom gimnazijom te s negativnim saturacijama, broj ispitanika bez završene osnovne škole i broj ispitanika sa završenom osnovnom školom;

(vx5) *faktor broja kontakata* definiran je varijablama ukupnoga broja kontakata i prosječnoga broja kontakata potrebnih za realizirane ankete.

	vx1	vx2	vx3	vx4	vx5
Ukupan broj kontakata	0,098	0,103	0,145	-0,158	0,808
Prosječan broj kontakata za realizirane ankete	-0,026	-0,048	-0,076	0,106	0,856
Broj ispitanika muškoga spola	0,767	0,247	0,071	-0,095	0,063
Broj zaposlenih ispitanika	0,797	-0,108	0,167	0,422	-0,008
Broj privremeno odsutnih ispitanika	0,359	0,794	-0,053	-0,244	-0,033
Broj osoba prisutnih u kućanstvu	0,056	-0,049	0,888	-0,172	0,088
Broj ispitanika koji žive u samačkim kućanstvima	-0,004	0,649	0,197	0,474	0,027
Broj ispitanika od 18 do 34 godine	0,382	-0,054	0,816	0,074	0,009
Broj ispitanika od 35 do 64 godine	0,842	0,207	-0,019	0,009	-0,052
Broj ispitanika od 65 i više godina	0,063	0,896	-0,109	0,037	0,071
Broj ispitanika koji nisu završili osnovnu školu	0,146	0,666	-0,057	-0,427	0,000
Broj ispitanika koji imaju završenu osnovnu školu	0,125	0,380	0,310	-0,649	-0,030
Broj ispitanika koji imaju završenu srednju strukovnu školu	0,855	0,074	0,143	-0,048	0,088
Broj ispitanika koji imaju završenu gimnaziju	-0,061	0,017	0,561	0,322	-0,025
Broj ispitanika koji imaju završenu višu školu ili fakultet	0,187	0,011	0,196	0,820	-0,066

*Upotrijebljen Guttman-Kaiserov kriterij zadržanim komponentama objasnio je 73,33 posto ukupne varijance.

Uobičajeno je da faktorska analiza demografskih kontingenata na neki način ocrtava grupe posebnih karakteristika, ali se u tim ocrtavanjima na dominantne grupe uglavnom dodaju i skupine nešto drugačijih osobina. Razlog tomu mogla bi biti relativna grubost ocrtavanja demografskih karakteristika (npr. skupinama velikih dobnih raspona ili relativno gru-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 47-67

RIMAC, I., ZOREC, L.,
OGRESTA, J.:
ANALIZA...

bim klasifikacijama obrazovnih ili radno-okupacijskih kategorija) ili karakter same analize, koja – zadržavajući manji broj faktora – ne ostavlja dovoljno prostora za čistije tipske opise. Stoga imenovanje faktora treba uzeti uvjetno, s namjerom da se konfiguracija faktora, osim posljednjega, iskoristi za relativno grubo opisivanje demografsko-socijalnih kontingenata. I-pak, ti faktori ocrtavaju kontingente koji imaju različitu dostupnost u pogledu anketiranja, koja je uglavnom opisana njihovim profesionalnim položajem, a on je u velikoj mjeri uvjetovan naobrazbom i starošću ispitanika.

Višestupanjskom multiplom regresijskom analizom pokušalo se utvrditi u kojoj mjeri deskriptori procesa uzorkovanja na terenu i provođenja ankete pridonose konačnom odazivu u anketi. Kao kriterijska varijabla zadržana je proporcija uspješno anketiranih ispitanika, dok je za objašnjenje kriterija uzeto više setova prediktora, osim već definiranih parametara odstupanja od procedure provođenja terenskoga dijela istraživanja upotrijebljenih u analizi ponašanja anketara (odstupanja od *random walk* procedure i proporcije pogrešnih izbora prema zadnjem rođendanu, odustajanje od anketiranja, proporcija neispunjenih Obrazaca za kontakt s ispitanikom i duljina anketiranja); upotrijebljena su još tri dodatna seta prediktora koji su dodavani na prethodni set kao dopune regresijske jednadžbe: (1) karakteristike anketara (spol anketara, godina rođenja anketara, stupanj obrazovanja anketara, godine iskustva u anketiranju i poznatost lokacije anketiranja – bilo da anketar živi u tom mjestu ili je proveo dio života kao stanovnik mjesta u kojem anketira); (2) karakteristike naselja – lokacije anketiranja (veličina naselja i udio stanovnika starijih od 60 godina u ukupnom stanovništvu naselja) i (3) karakteristike kontakta i ispitanika pretvorene u faktorske bodove 5 faktora opisanih u prethodnoj analizi (faktor muških zaposlenih ispitanika, faktor ispitanika iz staračkih samačkih kućanstava, faktor mladih ispitanika, faktor visokoobrazovanih ispitanika i faktor broja kontakata).

Uvođenje setova prediktora u višestupanjsku regresijsku analizu potpomognuto je postupkom *forward* eliminacije neznačajnih prediktora tako da je od početnih 17 prediktora zadržan najmanji mogući broj prediktora koji pridonose objašnjenju kriterija. U prva četiri koraka zadržani su svi prediktori iz prvoga seta, osim varijable odstupanja od *random walk* procedure, te je objašnjeno 22,4 posto varijance kriterija, što je tek za otprilike jedan posto manje od upotrebe svih pet prediktora. U idućem koraku od pet deskriptora karakteristika anketara zadržana je kao signifikantna jedino varijabla godine rođenja, čime je postignuto poboljšanje objašnjenja varijance kriterija za 3,1 posto – stupanj odaziva raste s dobi anketara. Uvođenje dobi anketara pokrivalo se s već upotrijebljenim prediktorima.

Kriterij: proporcija uspješno anketiranih kućanstava	B	Std. po- greška B	Beta	t	p
Odsječak na ordinati (intercept)*	8,262	2,389		3,458	< 0,01
Duljina anketiranja	-0,001	0,001	-0,030	-0,721	> 0,05
Odustajanje od anketiranja	0,215	0,027	0,324	7,917	< 0,01
Nepoštovanja procedure zadnjeg rođendana	0,157	0,087	0,074	1,815	> 0,05
Neispunjenih Obrazaca za kontakt s ispitanikom	0,068	0,006	0,469	11,093	< 0,01
Godina rođenja anketara	-0,004	0,001	-0,127	-3,199	< 0,01
Veličina naselja	-0,006	0,005	-0,067	-1,241	> 0,05
Vx 1 faktor muških zaposlenih ispitanika	0,175	0,013	0,633	13,627	< 0,01
Vx 2 faktor ispitanika iz staračkih samačkih kućanstava	0,102	0,011	0,370	8,990	< 0,01
Vx 3 faktor mladih ispitanika	0,105	0,011	0,379	9,402	< 0,01
Vx 4 faktor visokoobrazovanih ispitanika	0,033	0,013	0,121	2,476	< 0,05
	R=0,902				
	R ² =0,813	F=55,669	df1=10	df2=128	P<0,01

*Odsječak u desetoj iteraciji u višestupanjskom *forward* postupku ovisan je o prethodnim koracima u analizi te se ne podudara s prosječnom vrijednosti kriterijske varijable.

TABLICA 3
Završni parametri višestupanjske multiple regresijske analize uz dodavanje značajnih prediktora (*forward*) proporcije uspješno anketiranih kućanstava na deskriptore odstupanja od procedure, karakteristike anketara, karakteristike lokacije anketiranja i faktore obilježja kontakta i ispitanika

Od dva deskriptora naselja – lokacije anketiranja prediktivnim se pokazala samo varijabla broja stanovnika naselja, dodajući dodatnih 6,5 posto objašnjenja varijance kriterija. No ova varijabla pokazala je da se preklapa s varijablom odustajanja od anketiranja, koja se u ovoj kombinaciji prediktora prestala statistički razlikovati od nultoga doprinosa ($B=0,92$, $t=1,869$, $df=138$, $p>0,05$). Time se kao relevantna informacija pojavljuje činjenica da je odustajanje od anketiranja učestalije u velikim naseljima / gradovima nego u manjim naseljima / selima.

Uvođenjem posljednjega skupa prediktora koji na faktorskoj razini zbrajaju karakteristike kontakta i obilježja ispitanika zadržavaju se u prediktorskoj bateriji sva četiri faktora obilježja ispitanika, dok faktor broja kontakata ne donosi nove informacije. Pri tome se uvođenjem faktora deskriptora kontingenata stanovništva različite dostupnosti anketiranju revitalizira uloga varijable odustajanja od anketiranja, ali se kao nedovoljno statistički signifikantne izdvajaju varijable duljine anketiranja, proporcije nepoštivanja procedure zadnjega rođendana i veličine naselja – lokacije anketiranja. Dodavanje posljednje skupine prediktora doseže stupanj od 81,3 posto objašnjene varijance prediktora, što čini dobitak od 49,3 posto. U konačnoj regresijskoj jednadžbi faktor muških zaposlenih ispitanika, faktor ispitanika iz staračkih samačkih kućanstava i faktor mladih ispitanika ostaju uz varijablu proporcije neispunjenih Obrazaca za kontakt s ispitanikom prediktori s najvećim relativnim ponderima.

RASPRAVA

Visok stupanj determiniranosti varijance kriterija, koji se u sadržajnom smislu podudara s individualnim stupnjem odaziva na anketu za svakog anketara, nažalost je zamućen čestim pro-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 47-67

RIMAC, I., ZOREC, L.,
OGRESTA, J.:
ANALIZA...

mjenama odnosa prediktora koji se u djelomičnom prekrivanju pojavljuju u raznim ulogama, ovisno o konfiguraciji skupa prediktora. Stoga je nemoguće donijeti potpuno nedvosmišlen zaključak bez značajnijih ograda, koje su vezane uz reinterpretacije zasnovane na djelomičnim doprinosima pojedinih kombinacija prediktora. Zato se konstatacija da su dosadašnje studije eksperimentalnoga karaktera uglavnom bile nesposobne uočiti kompleksnost anketarskoga ponašanja (Groves, 1989.) čini najprimjerenijim zaključkom. Provedena analiza upućuje na višestrukost strategija koje su u velikoj mjeri determinirane karakteristikama dostupnosti pojedinih ispitanika, ali i racionalnim ekonomskim ponašanjem anketara koji utiliziraju svoje strategije prema postizanju najveće ekonomske dobiti. Unutar tih determinanti uvjetovanost dostupnošću ispitanika predstavlja već poznati nalaz prisutan u cijelom nizu istraživanja (Groves, 1989.), dok je ekonomsko-utilitarni model ponašanja anketara uglavnom promicao pažnji istraživača.

Utjecaj drugih determinanti, iako su neke već potvrđene u eksperimentalnim studijama, nije se pokazao značajnim u kompleksnoj strukturi višestrukih utjecaja. Stoga se nameće zaključak da karakteristike lokacije anketiranja i karakteristike anketara (s iznimkom dobi, koja daje veću efikasnost osobama srednje ili poznije životne dobi) uglavnom nisu dominantne determinante stupnja odaziva na anketu te da se njihov doprinos može izdvojiti samo u studijama u kojima su zanemarene karakteristike ispitivanih osoba ili je eksperimentalnom kontrolom dokinut najvažniji izvor varijabilnosti – strategije pristupa pojedinim socijalnim skupinama. No negiranje utjecaja spomenutih faktora moguće je samo s pozicije linearnoga modela, kakav je primijenjen u ovom radu, u kojem se ne testira moguća interakcija karakteristika anketara i karakteristika ispitanika ili interakcija anketara i socijalne sredine u kojoj anketar provodi anketiranje. Stoga bi u budućim analizama trebalo razmisliti o eksplicitnom modeliranju interakcijskih efekata, kako bi se ispitali nelinearni utjecaji na uspješnost anketiranja.

Unutar upotrijebljenoga linearnog modela prediktori zasnovani na karakteristikama dostupnosti pojedinih segmenata ispitanika uglavnom prekrivaju suptilne varijacije vezane za druge utjecaje. Djelomična analiza faktora odstupanja od procedure terenskog uzorkovanja i anketiranja daje nedvosmišlene dokaze o ponašanju anketara koji svoje strategije rada prilagođuju procjeni kako postići maksimalnu ekonomsku dobit iz procesa anketiranja. Odnosi prediktora u tom setu pokazuju da se u ovom istraživanju to ponašanje usmjerilo na odstupanje od metode zadnjega rođendana i na redukciju ak-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 47-67

RIMAC, I., ZOREC, L.,
OGRESTA, J.:
ANALIZA...

tivnosti oko registriranja karakteristika procesa anketiranja te u krajnjim slučajevima i na odustajanje od anketiranja. S druge strane, kontrolom *random walk* procedure izbora sekundarnih jedinica uzorka postignuta je znatno manja varijacija te dokazana nepristranost odstupanja od procedure, što možda nije bilo tako u drugim anketnim istraživanjima u kojima je *random walk* procedura ostavljena bez odgovarajuće kontrole. Kontrolom i modelom plaćanja anketnoga procesa vezanog uz glavni upitnik također je postignuto da se u procesu anketiranja ne pojavljuju odstupanja od procedure. Struktura modela odstupanja od procedure ne može se razmatrati neovisno o definiranim uvjetima provođenja terenskoga dijela istraživanja, pa će dorade kontrole primjene metode zadnjega rođendana, kontrola odbijanja i motivacijsko-financijski model koji uključuje i plaćanje ostalih aktivnosti vjerojatno promijeniti ulogu pojedinih strategija u ponašanju anketara. No bez testiranja u realnim uvjetima i mjerenja pristranosti koje nastaju u realnom anketnom istraživanju takve bi dorade vjerojatno bile nedovoljno usredotočene na najvažnije izvore pristranosti.

S druge strane, nalazi o determiniranosti odaziva dostupnošću pojedinih segmenata stanovništva, u kontekstu ovog istraživanja, ostaju na već poznatim konstatacijama koje su nedovoljne za diferencijalno fokusiranje na različite strategije. Stoga bi u idućim istraživanjima trebalo razmisliti kako paropodatke o karakteristikama procesa anketiranja i karakteristikama lokacija anketiranja pretočiti u diferencirane strategije koje ciljaju na manje ili više brojne demografske kontingente na pojedinim lokacijama. Ovakav pristup balansira na opasnoj granici koja dijeli kvotno od stratificiranoga probabilističkog uzorkovanja, pa bi razradba diferencijalnih strategija mogla dovesti do pristranosti vezane uz različitu metodu / strategiju odnosa prema ispitanicima.

Zbrajajući nalaze ove analize, moglo bi se zaključiti da je u realnim uvjetima anketnog istraživanja s troetapnim probabilističkim uzorkovanjem korelacijskom analizom utvrđena povezanost odaziva u anketnom istraživanju s karakteristikama dominantnih demografsko-profesionalnih kontingenata ispitanika te s odstupanjima od procedure uzorkovanja i anketiranja, dok veza s karakteristikama anketara i karakteristikama lokacije anketiranja uglavnom nema.

PRILOG A

Obrazac za kontakt s ispitanikom

Obrazac za kontakt s ispitanikom EVS 2008.

Lokacija anketiranja: _____ Kod naselja: | _ _ _ | _ _ _ |

Kućna adresa: _____

Ime i prezime anketara: _____ Šifra anketara : | _ _ _ | Spol anketara: M Ž

Šifra ankete : | _ _ _ | _ _ |

	Posjeta	1	2	3	4
Vrijeme posjete	Datum:				
	Vrijeme:				
Kontakt nije ostvaren	Onemogućen pristup				
	Odsutnost svih ukućana				
	Ukućani ne otvaraju vrata				
	Nitko ne živi na navedenoj adresi				
Način kontakta s osobom iz kućanstva	Telefonski kontakt				
	Osobni kontakt (zvono/portafon)				
	Kontakt licem u lice				
Osoba s kojom je ostvaren kontakt:	S ispitanikom				
	Sa nekom drugom osobom (članom kućanstva)				
Spol osobe s kojom je ostvaren kontakt	M				
	Ž				
Procjena dobi osobe s kojom je ostvaren kontakt	18-34				
	35 – 64				
	65 i više				
Privremena odgoda kontakta	Ispitanik nije kod kuće				
Kontakt koji omogućuje nastavak ankete	Dogovor termina anketiranja				
	Anketa je u cijelosti ispunjena				
	Djelomično ispunjena anketa				
Kontakt koji onemogućuje nastavak ankete	Ispitanik (trenutno) ne živi na navedenoj adresi				
	Ispitanik ne govori hrvatski jezik				
	Ispitanik ne može/ ne želi sudjelovati zbog narušenog općeg psihičkog i/ili fizičkog zdravlja				
	Ispitanik ne želi sudjelovati				
	Odbijanje sudjelovanja od strane druge osobe				
Razlozi zbog kojih ispitanik ne želi sudjelovati	Neprimjeren trenutak (npr. radi, bolestan je...)				
	Gubitak vremena				
	Ne želi iznositi osobne podatke i vlastita mišljenja				
	Nikad ne sudjeluje u anketnim istraživanjima				
	Prečesto sudjeluje u anketnim istraživanjima				
	Nema povjerenja u anketna istraživanja				
	Ima negativna iskustva iz prethodnih istraživanja				
Ne interesira/ ne sviđa mu se tema istraživanja					
Članovi obitelji ne pristaju na sudjelovanje u istraživanju					

Odabir ispitanika unutar kućanstva:

	rb	spol	datum rođenja
Broj članova kućanstva (18+)	1.		
	2.		
	3.		
	4.		
	5.		
	6.		
	7.		
Redni broj odabranog člana kućanstva (ispitanik)			

KOMENTAR _____

LITERATURA

- Bagić, D. (2004.), Utjecaj odbijanja ankete na valjanost telefonskih predizbornih istraživanja: Slučaj parlamentarnih izbora 2003. godine. *Društvena istraživanja*, 13 (3): 439-461.
- Bagić, D., Lamza Posavec, V. (2008.), Studij slučaja: Analiza metodologije izlaznih anketa agencije Puls. *Društvena istraživanja*, 17 (4-5): 695-721.
- Brunner, G. A., Carroll, S. J. Jr. (1969.), The Effect of Prior Notification on the Refusal Rate in Fixed Address Surveys. *Journal of Advertising*, 9: 42-44.
- Campbell, A., Converse, P. E., Miller, W. E., Stokes, D. E. (1960.), *The American Voter*. New York: Wiley.
- Cannell, C. F., Fower, F. J., Marquis, K. H. (1965.), *A Report on Respondents' Reading of the Brochure and Letter and an Analysis of Respondents' Level of Information*. Ann Arbor: Institute for Social Research – University of Michigan.
- Chromy, J., Horvitz, D. (1978.), The Use of Monetary Incentives in National Assessment Household Surveys. *Journal of the American Statistical Association*, 363: 473-478.
- Cobb, S., King, S., Chen, E. (1957.), Differences Between Respondents and Nonrespondents in a Morbidity Survey Involving Clinical Examination. *Journal of Chronic Diseases*, 6 (2): 95-108.
- Converse, P. E. (1964.), The Nature of Belief System in Mass Publics. U: Apter, D. E. (ur.), *Ideology and Discontent*, New York: Free Press.
- Converse, P. E. (1970.), Attitudes and Non-Attitudes Continuation of a Dialogue. U: Tulie, E. R. (ur.), *The Quantitative Analysis of Social Problems*, Reading Massachusetts: Addison-Wesley.
- Dillman, D., Gallegos, J. G., Frey, J. H. (1976.), Reducing Refusal Rates for Telephone Interviews. *Public Opinion Quarterly*, 40 (1): 66-78.
- Feber, R., Sudman, S. (1974.), Effect of Compensation in Consumer Expenditure Studies. *Annals of Economic and Social Measurement*, 3 (2): 319-331.
- Galešić, M. (2003.), Utjecaj dužine upitnika na anketni odaziv. *Društvena istraživanja*, 12 (5): 807-824.
- Groves, R. M. (1989.), *Survey Errors and Survey Costs*. New York: Wiley.
- Groves, R. M., Robinson, D. (1982.), *Final Report on Callback Algorithms on CATI Systems*. Washington: U.S. Bureau of the Census.
- Herzog, A. R., Rodgers, W. L. (1988.), Age and Response Rates to Interview Sample Surveys. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 43 (6): s200-s205.
- Hill, D. H. (1978.), Home Production and the Residential Electric Load Curve. *Resources and Energy*, 1: 339-358.
- Lamza, V. (1992.), Pokušaj validacije istraživanja predizbornog javnog mnijenja na temelju rezultata izbora. *Društvena istraživanja*, 1 (2): 231-244.
- Lamza-Posavec, V. (1995.), *Javno mnijenje – teorije i istraživanja*, Zagreb: Alinea.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 47-67

RIMAC, I., ZOREC, L.,
OGRESTA, J.:
ANALIZA...

Lamza Posavec, V. (1997.), Odbijanje ankete u istraživanjima javnog mnijenja. *Društvena istraživanja*, 6 (6): 747-772.

Lamza Posavec, V., Rimac, I. (1997.), Dio koji nedostaje: problem nezjašnjavanja u istraživanjima namjera glasovanja. *Društvena istraživanja*, 6 (6): 729-745.

Milas, G. (2005.), *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Nie, N. H., Verba, S., Petrocik, J. R. (1979.), *The Changing American Voter*. Cambridge Massachusetts: Harvard University Press.

O'Neil, M. (1979.), Estimating the Nonresponse Bias due to Refusals in Telephone Surveys. *Public Opinion Quarterly*, 43: 218-232.

Phillipens, M., Billiet, J. (2004.), *Monitoring and evaluating non-response issues and fieldwork efforts in the European Social Survey*. Koln: European Conference on Quality and Methodology in Official Statistics.

Schleifer, S. (1986.), Trends in Attitudes Toward and Participation in Survey Research. *Public Opinion Quarterly*, 50: 17-26.

Sharp, L. M. (1985.), Researchers and Respondents in the 1980s. *Public Opinion Quarterly*, 67: 251-260.

Slocum, W. L., Empey, L. T., Swanson, H. W. (1956.), Response to Questionnaires and Structured Interviews. *American Sociological Review*, 21: 221-225.

Steenkamp, J.-B. E. M., Baumgartner, H. (1998.), Assessing measurement invariance in cross-national consumer research. *Journal of Consumer Research*, 25: 78-90.

Šoša, J., Milas, G. (2008.), Zalupljena vrata: Empirijska analiza iskazanih razloga odbijanja ankete. *Društvena istraživanja*, 17 (4-5): 723-746.

Vandenberg, R. J., Lance, C. E. (2000.), A review and synthesis of the measurement invariance literature: suggestions, practices, and recommendations for organizational research. *Organizational Research Methods*, 3: 4-70.

Weber, D., Burt, R. C. (1972.), *Who's Home When*. Washington: U.S. Bureau of the Census.

Weeks, M., Jones, B. L., Folsom, R. E. Jr., Benrud, C. H. (1980.), Optimal Times to Contact Sample Households. *Public Opinion Quarterly*, 44 (1): 101-114.

Yu, J., Cooper, H. (1983.), A Quantitative Review of Research Design Effects on Response Rates to Questionnaires. *Journal of Marketing Research*, 20: 36-44.

Analysis of Survey Response Rate in the European Values Study

Ivan RIMAC, Lea ZOREC, Jelena OGRESTA
Faculty of Law, Zagreb

Using the correlational model of multiple regression analysis, the authors analyzed data on characteristics of the procedure of on-field sampling, descriptors of the interviewing procedure,

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 1-2 (105-106),
STR. 47-67

RIMAC, I., ZOREC, L.,
OGRESTA, J.:
ANALIZA...

descriptors of interviewers, settlements where interviews were done, and characteristics of contact and respondents. These were analyzed as descriptors of the behavior of 139 interviewers in the European Values Study in Croatia. Availability of respondents as a combination of demographic and contact characteristics was detected as the main predictor of variability of the response rate. Another set of predictors were recognized in the set of characteristics of interviewers' behavior which do not comply with the proposed rules of sampling or interviewing. Those predictors clearly depict interviewers' utility oriented behavior aiming at maximizing the financial effects of engagement in fieldwork. Therefore, real economic-motivation model of fieldwork management has to be developed in order to prevent practice of utilitarian disobeying fieldwork rules. Other predictors show considerably less or none of the predictive power with regard to the response rate.

Keywords: survey response, survey fieldwork procedure

Analyse über Determinanten der Umfragenbeteiligung im Rahmen der Europäischen Wertestudie

Ivan RIMAC, Lea ZOREC, Jelena OGRESTA
Rechtswissenschaftliche Fakultät, Zagreb

Im Artikel wird das Verhalten von 139 Umfrageteilnehmern analysiert, die im Rahmen der Europäischen Wertestudie erfasst wurden. Angewandt wurden das Korrelationsmodell einer multiplen Regressionsanalyse zu den Merkmalen der Auslese der Umfrageteilnehmer, den Merkmalen ihrer Befragung, der Umfrageleiter, den Orten der Befragung sowie den Merkmalen des Kontaktes zwischen Umfrageteilnehmern und Befragern. Es wurde festgestellt, dass die Schlüsselprädiktoren der Gesamtbeteiligung an der Umfrage auf die Charakteristiken der Verfügbarkeit der Umfrageteilnehmer zurückzuführen ist; diese Charakteristiken sind eine Kombination demografischer Merkmale sowie derjenigen Merkmale, die den Kontakt zwischen Befragern und Befragten auszeichnen. Als bedeutende Prädiktoren erwiesen sich ferner Deskriptoren der Abweichung von üblichen Prozeduren, innerhalb deren utilitäre Verhaltensweisen von Befragern zu erkennen sind, mit denen das Ziel einer Verdienstmaximierung verfolgt wurde. Um Meinungsumfragen unter realen Bedingungen effizienter zu gestalten, müsste ein adäquates Finanzierungs- und Motivationsmodell erarbeitet werden, um Abweichungen der erwähnten Art so gering wie möglich zu halten. Übrige Charakteristiken tragen nur in einem geringen Maße oder überhaupt nicht zur Determinierung der Varianzen der Umfragenbeteiligung bei.